

„Wychowanie w Rodzinie” t. XXIX (4/2022)

nadesłany: 20.11.2022 r. – przyjęty: 29.12.2022 r.

Jolanta SZEMPRUCH*

Nieuchronność zmian edukacyjnych w zmieniającym się społeczeństwie

The inevitability of educational change in a changing society

Abstrakt

Cel. Artykuł przedstawia analizę zmian edukacyjnych, dokonujących się w warunkach zmieniającego się świata. Autorka na podstawie dostępnej literatury – a szczególnie książki profesora Mirosława J. Szymańskiego – poszukuje odpowiedzi na pytania dotyczące przygotowania (się) jednostki do odpowiedzialnego funkcjonowania w zmieniającym się społeczeństwie, możliwości sprawnego działania w nowych warunków kulturowych, rozumienia zjawisk i kierowania sobą. Na tym tle sygnalizuje zmieniające się zadania szkoły i nauczyciela.

Materiały i metoda. Przegląd i analiza literatury przedmiotu.

Wnioski. Edukacja jest dziedziną społecznie bardzo ważną, ale zarazem bardzo trudną. Przyszłość społeczeństw – w tym także naszego narodu – zależy w dużej mierze od stanu edukacji. Szczególnie w czasie gwałtownej zmiany społecznej, którą cechuje wszechstronny i kompleksowy charakter, edukacja ma do spełnienia istotną rolę. Szkoła i inne instytucje edukacyjne poddawane są ogromnym wyzwaniom. To one – obok rodziny i innych ogniw społeczeństwa, takich jak ośrodki władzy, instytucje kultury, środki masowego przekazu – odpowiadają za jakość socjalizacji i wychowania dzieci i młodzieży. Choć ośrodków i instytucji działających w tym obszarze jest wiele, odpowiedzialność szkoły jest szczególna. Rysują się różnorodne zadania dla edukacji i dla nauczyciela, zmierzające do kształtowania u ludzi kompetencji aktywnego, świadomego i odpowiedzialnego

* e-mail: jszempruch@ur.edu.pl

Instytut Nauk Socjologicznych, Uniwersytet Rzeszowski, Rejtana 16c, 35-959 Rzeszów, Polska

Institute of Sociological Sciences, University of Rzeszow, Rejtana 16c, 35-959 Rzeszów, Poland

ORCID: 0000-0002-3739-3288

uczestnictwa w tych zmianach. Pojawiają się pytania: Czy szkoła jest odpowiednio przygotowana do tych wyzwań? Jaki związek ma edukacja z rosnącym tempem przemian społecznych i nasilającą się nieprzejrzystością świata? Niniejszy artykuł jest pewnego rodzaju zaproszeniem do dyskusji oraz samodzielnego poszukiwania i udzielania odpowiedzi na te i inne pytania skierowanym do czytelnika.

Słowa kluczowe: edukacja, zmiana, społeczeństwo, nauczyciel, uczeń, szkoła, wychowanie, wartości, nierówności, Inny.

Abstract

The aim. The article presents an analysis of educational changes taking place in the conditions of a changing world. The author, on the basis of the available literature, especially the book *Education in a changing society* by Professor Mirosław J. Szymański, seeks answers to questions concerning the preparation (of) an individual to function responsibly in a changing society, their ability to act efficiently in new cultural conditions, understand phenomena, and direct themselves. Against this background, he signals the changing tasks of the school and the teacher.

Materials and method. Review and analysis of the literature on the subject.

Conclusions. Education is a socially very important, but at the same time very difficult field. The future of societies, including our nation, depends largely on the state of education. Particularly at a time of rapid social change, which is characterised by its comprehensive and complex nature, education has an important role to play. Schools and other educational institutions are subjected to enormous challenges. Alongside the family and other links in society, such as centres of power, cultural institutions and the mass media, they are responsible for the quality of the socialisation and upbringing of children and young people. Although there many are centres and institutions active in this area, the responsibility of the school is special. A variety of tasks for education and for the teacher to shape people's competences to participate actively, consciously, and responsibly in these changes emerge. Questions arise: is the school adequately prepared for these challenges? What is the relationship of education to the increasing pace of social change and the increasing opacity of the world? In studying this article, the reader is invited to discuss and independently seek and answer these and other questions.

Keywords: education, change, society, teacher, student, school, upbringing, values, inequality, Other.

Życie społeczne we współczesnym świecie nacechowane jest wieloznacznością. Obserwujemy procesy uspołecznienia kultury, przemiany w sferze etyczno-moralnej, pluralizację niemal wszystkich dziedzin życia, podejmowanie wysiłku reinterpretacji przeszłości, procesy ekspansji wzorów kultury popularnej, kształtującej mody i style życia społeczeństwa. Nastąpił zwrot ku indywidualizmowi, a także nasiliły się zmienność, nieprzewidywalność, potrzeby pokonywania barier czasu i przestrzeni. Poszerza się też autonomia funkcjonowania człowieka i możliwość podejmowania indywidualnych decyzji, ale jednocześnie rozrasta się też przestrzeń, w której podejmowanie tych decyzji jest coraz trudniejsze lub wręcz staje się niemożliwe (Gid-

dens, 2002; Jacyno, 2007). Wolny wybór wiąże się z odpowiedzialnością za skutki jego dokonania i oznacza ryzyko i brak bezpieczeństwa. W tym kontekście pojawiają się dla edukacji nowe wyzwania i zadania, a także nowe szanse i zagrożenia.

Wyzwaniami i zarazem zadaniami dla edukacji są przedstawione przez Federico Mayora (2001, ss. 20–23) obszary działań, których realizacja staje się warunkiem przetrwania nowego stulecia, takie jak:

- zapewnienie pokoju,
- przewyższenie powiększających się nierówności zarówno w skali międzynarodowej jak i krajowej,
- zapewnienie trwałego rozwoju i rozsądne gospodarowanie ziemskim środowiskiem,
- podjęcie decyzji co do kierunku działań i wyznaczenie długoterminowego planu.

Realizacja tych wyzwań wymaga współpracy międzynarodowej, odwagi politycznej i odpowiedzialności społecznej. F. Mayor (2001, ss. 32–38) w odniesieniu do wskazanych obszarów zaproponował przyjęcie umów stanowiących filary nowej demokracji międzynarodowej. Zawierają one wiele zasad i wytycznych, jakie powinny być uwzględnione w programie XXI wieku i stać się priorytetem dla rządów i społeczeństw. Są to:

- umowa społeczna, związana z prognozami demograficznymi i narastaniem nierówności, które wywierają wpływ na potrzebę odbudowy solidarności przez wykorzenienie biedy i zmniejszenie różnic;
- umowa ekologiczna, która oparta na sojuszu nauki, rozwoju i ochrony środowiska naturalnego powinna prowadzić do zobowiązań wpisanych w ścisły harmonogram prac wznoszących się ponad międzynarodowe spory i różnice poglądów;
- umowa kulturalna, dotycząca edukacji dla wszystkich w ciągu całego życia, której istotą i podstawowym wyzwaniem jest rewolucja nowych technologii;
- umowa etyczna, która powinna uwzględnić rozkwit kultury pokoju i inteligentnego rozwoju, pogłębienie demokracji i obywatelskiej przestrzeni publicznej.

Raporty o zasięgu globalnym, europejskim i krajowym (Faure, 1982; Delors, 1998; Mayor, 2001; Botkin, M. Elmandjra, M. Malița, 1982; *Przyszłość edukacji. Scenariusze 2046*, 2021 i in.) ukazują potrzebę podwyższenia jakości wszystkich aspektów edukacji oraz wyznaczają idee i kierunki zmian prowadzących do tego celu. Ukazują edukację jako szansę, którą należy wykorzystać w dążeniu ludzkości do ideałów pokoju, wolności i sprawiedliwości społecznej, likwidacji ubóstwa, wykluczenia, niezrozumienia, ucisku i wojen, a także ważny czynnik rozwoju jednostki i społeczeństwa. W świecie ciągłych zmian rośnie konieczność zrozumienia ich wza-

jemnych zależności oraz umiejętność łączenia wielu kompetencji, co wymaga szerokiego spojrzenia na zachodzące zmiany oraz holistycznej wizji edukacji.

Edukacja w czasach lawinowo postępujących zmian współczesnego świata, charakteryzujących się największą dynamiką w historii ludzkości, staje się istotnym warunkiem jego rozumienia i odpowiedzialnego funkcjonowania jednostki. Jest obszarem tworzenia warunków do ujawniania się talentów i możliwości twórczych, zdolności osądu i działania oraz do samodzielnego kierowania swoim losem. Wzrasta znaczenie dobrego przygotowania ludzi do poznania i rozumienia świata i siebie oraz odpowiedzialnego i aktywnego uczestnictwa w procesie demokratyzacji różnych sfer życia, do tworzenia nowego ładu społecznego i gospodarczego oraz uwrażliwiania ludzi na wartości kultury (Banach, 2006). Edukacja w szybko zmieniającym się świecie staje się czynnikiem stymulowania i rozwijania świadomości jednostkowej i zbiorowej, umożliwiania jednostce odkrywanie, pobudzanie i wzmocnienie roli jej potencjału twórczego. Stąd też niezwykle interesujące jest obserwowanie zmian edukacyjnych i badanie powiązanych z nimi zjawisk społecznych.

W naukach społecznych nie istnieje jedno podejście badawcze, które przedstawiałoby w sposób wyczerpujący skomplikowaną rzeczywistość społeczno-edukacyjną. Stąd mowa o *wieloparadygmatycznym obszarze badawczym* tych zjawisk. Z jednej strony wyjaśnianie rzeczywistości społecznej, w tym również edukacyjnej, następuje poprzez empiryczne badania dostarczające danych i weryfikujące postawione hipotezy, z drugiej – poznawanie tej rzeczywistości kieruje uwagę badacza w stronę rozumienia zjawisk. Podejścia te nawzajem się uzupełniają, umożliwiając zarówno dostrzeżenie problemu (często domena badań empirycznych), jak i umieszczenie go w konkretnym kontekście i podjęcie próby interpretacji.

Społeczeństwo jest specyficznym przedmiotem badań. Badacz zanurzony jest w świecie, który obejmuje zainteresowaniem i czyni go elementem analizy. Badaniem objęty jest byt abstrakcyjny, jakim jest społeczeństwo (Pierzchalski, 2009; Rutkowski, 2020)¹, które sprowadza się do wielowymiarowych, usieciowionych relacji między jednostkami o dużym stopniu skomplikowania, opartych w dużej mierze na porządku symbolicznym. W społeczeństwie jednostka funkcjonuje w różnych obszarach, w tym także w obszarze edukacji. I tutaj pojawia się pytanie dotyczące procesu badawczego: Czy możliwe jest odrzucenie własnej tożsamości na rzecz kończącego się procesu badawczego? To pytanie ukierunkowuje interpretację, niezależnie od tego, jakie podejście reprezentuje badacz. Na każdym poziomie procesu badawczego – empirycznego i teoretycznego – podejmuje on decyzje, w których udział ma subiektywność. Stąd też doświadczenie badacza rzutuje na sposoby postrzegania i interpretacji zjawisk społecznych i procesów edukacyjnych.

¹ Dyskusja ta sprowadza się do problemu indywidualizmu metodologicznego i kolektywizmu metodologicznego.

Pod koniec 2021 roku nakładem Wydawnictwa Difin ukazała się interesująca książka autorstwa Mirosława J. Szymańskiego *Edukacja w zmieniającym się społeczeństwie*. Autor podejmuje w niej kwestie analizy najnowszych zjawisk i procesów dokonujących się w obszarze edukacji. Opracowanie to zostało napisane przez znakomitego znawcę problematyki edukacji i szkoły, profesora należącego do grona czołowych polskich pedagogów. Mirosław J. Szymański od 20 lat wchodzi w skład Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN, a dzieje się to na podstawie wyborów, w których uczestniczą wszyscy polscy profesorowie i doktorzy habilitowani z danej dyscypliny. Jego twórczość naukowa oscyluje na pograniczu pedagogiki i socjologii, na ogół zaliczana jest do socjologii edukacji. Dotychczas zajmował się on problematyką procesów selekcyjnych w szkolnictwie, rozwoju oświaty w Polsce i za granicą, reformami edukacyjnymi, szeroko pojętymi problemami edukacji współczesnej. Od pewnego czasu w polu zainteresowań badawczych Mirosława J. Szymańskiego znajduje się zagadnienie zmiany społecznej i jej wpływu na edukację. Znalazło to wyraz w wielu artykułach i opracowaniach zamieszczanych w czasopismach i pracach zbiorowych. Kontynuację studiów i rozważań nad tematem zmian społecznej i edukacyjnej oraz ich wzajemnych relacji stanowi praca *Edukacja w zmieniającym się społeczeństwie*. Nawiązując do bogatej literatury naukowej istniejącej w kraju i na świecie, autor po raz pierwszy w naszym kraju stara się wielostronnie i interdyscyplinarnie ująć w formie publikacji książkowej problematykę wyzwań i szans edukacyjnych, stwarzanych przez zmieniające się społeczeństwo.

Praca składa się ze wstępu, trzynastu rozdziałów, uwag końcowych oraz bibliografii. Dołączone jest też streszczenie w języku angielskim. Trzy pierwsze rozdziały zostały poświęcone charakterystyce ogólnych cech zmiany społecznej i gwałtownej zmiany w społeczeństwie oraz ich związkom, konsekwencjom i wyzwaniom dla edukacji. W rozważaniach o społeczeństwie analizowany jest walor jego trwałości i zmiany jako nieodłącznej cechy życia społecznego. Ukazane na przestrzeni wieków zmiany przybliżają czytelnikowi ich tempo i charakter w kolejnych okresach dziejów ludzkości. Obrazują również cenę, jaką przyszło zapłacić za postęp naukowo-techniczny. Ukazana jest również – na tle tendencji ogólnoswiatowych – specyfika funkcjonowania społeczności w mezo- i mikroskali. Interesująco zostały przedstawione rodzaje i właściwości zmiany społecznej, a także podłoże społeczne zmiany edukacyjnej. Autor podkreśla, że społeczeństwo w okresie gwałtownej zmiany wymusza niezbędne (ze względu na charakter owych zmian) modyfikacje szkoły jako instytucji edukacyjnej oraz przeobrażenia różnych dziedzin jej pracy. Zmiana edukacyjna znajduje wówczas odbicie w reformach podejmowanych w systemie oświaty. Edukacja ma istotny wpływ na przygotowanie, prowadzenie, kontrolowanie i ewaluację zmiany.

W czasach współczesnych nastąpiło wielkie przyspieszenie zmiany, a badacze coraz większą uwagę przywiązują do śledzenia dynamiki społecznej. Okazuje

się, że zmiana społeczna ma obecnie dobroczynne, ale i groźne skutki. Mirosław J. Szymański trafnie analizuje różnorodne korzyści i zagrożenia wynikające z rozwoju ekonomicznego, postępu naukowo-technicznego i przemian społeczno-kulturowych, które występują jednocześnie, przeplatają się i nakładają się na siebie. Profesor stawia pytanie: Jak w warunkach gwałtownej zmiany funkcjonuje szkoła? Szukając odpowiedzi stwierdza, że szkoła jako instytucja społeczna zmienia się wraz z całym społeczeństwem. Jednak nie są to zmiany łatwe, co wynika zarówno ze znacznych rozmiarów szkolnictwa, w którego skład wchodzi bardzo duża liczba instytucji, jak i z konserwatywnego charakteru wielu szkół. Na ogół zmiany społeczne i ekonomiczne wyprzedzają zmiany w oświacie, które z pewnym opóźnieniem, ale wcześniej lub później podążą za nimi. M. J. Szymański podkreśla, że w nowych, złożonych warunkach szkoła nie radzi sobie z rosnącymi oczekiwaniami społecznymi i gospodarczymi oraz pozostaje wciąż instytucją silnie tkwiącą w tradycji. Przytaczając wypowiedzi naukowców dotyczące kryzysu szkoły inspirowane do refleksji nad kształtem szkoły, sylwetką nauczyciela i czynnikami zmian.

W następnych dwóch rozdziałach dokonano analizy edukacji jako wartości w zmieniającym się społeczeństwie oraz podjęto problematykę konstruowania tożsamości w warunkach zmiany społecznej. Kwestie tożsamości ściśle wiążą się z pytaniami o istotę człowieczeństwa, jakość i sens życia, kondycję człowieka, jego działanie i życie codzienne. Mają charakter złożony i wielowymiarowy. Autor omawianej pozycji ukazuje istotę tożsamości oraz konstruowanie tożsamości młodzieży w zmieniającym się społeczeństwie na podstawie dobrze dobranej literatury naukowej. Zwraca on uwagę na główne czynniki wpływające na podwyższenie miejsca edukacji w społecznym systemie wartości.

Kolejne rozdziały zostały poświęcone studiom odnoszącym się do różnych dziedzin i wymiarów edukacji w okresie gwałtownej zmiany społecznej: nauczycielom, szkole, wykształceniu oraz wartościom dzieci i młodzieży. Mirosław J. Szymański podkreśla, że szkoła zmienia się wraz ze społeczeństwem. Ekspozuje znaczenie jej klimatu, stosowanych metod, funkcjonowania podmiotów edukacyjnych, wskazując w wielu obszarach liczne nieprawidłowości i grę pozorów. Na tym tle inspirowane do namysłu nad kierunkami usprawnień szkoły i wprowadzania nowych rozwiązań. Prowadzi również interesujące rozważania nad istotą i ideałem wykształcenia oraz znaczeniem pracy nauczyciela.

Należne miejsce w omawianej książce znalazła problematyka wychowania człowieka w zmiennej rzeczywistości. Profesor – jako znakomity znawca tych zagadnień – z dużą erudycją nawiązuje do klasycznych już dzisiaj dzieł m.in. Zygmunta Myślakowskiego, a także przedstawia własne przemyślenia, analizy i kierunki działań w tym zakresie. Nie zabrakło również analiz problematyki kształtowania wartości, ze szczególnym zwróceniem uwagi na świat wartości dzieci oraz młodzieży. Kwestie te

uczony ukazuje na tle zmian życia społecznego, kultury i cywilizacji, odwołując się do wyników wielu badań.

Cieszy również fakt podjęcia analiz nierówności społecznych, których Mirosław J. Szymański jest wieloletnim badaczem. Zagadnienia te omawia na tle uwarunkowań historycznych oraz współczesnych czynników generujących nierówności. Ukazuje skalę nierówności ekonomicznych w różnych krajach, a na tym tle przedstawia związki czynników społecznych i ekonomicznych z karierami zawodowymi i życiowymi jednostek oraz grup społecznych. Bardzo trafnym podejściem jest prowadzenie dyskursu naukowego na temat relacji między edukacją a strukturą społeczeństwa oraz podkreślenie niekwestionowanej roli szkoły i nauczyciela w zwiększaniu szans edukacyjnych i życiowych uczniów z rodzin o różnym statusie społeczno-ekonomicznym i kulturowym. Profesor podkreśla – z czym trudno się nie zgodzić w obliczu zmian dokonujących się dziś w polskiej szkole – że w zakresie zmniejszania nierówności społecznych wspieranie uczniów w ich walce o uznanie jest najbardziej nieuświadomianym i najslabiej realizowanym zadaniem nauczycieli. W tym zakresie występują też największe zaniedbania i porażki szkół i nauczycieli w procesie budowania demokracji w ponad trzydziestoletnim okresie transformacji ustrojowej. W efekcie znaczna część polskiego społeczeństwa nie sprzeciwia się dzieleniu obywateli na ludzi pierwszego i drugiego sortu, oddzielania „przedstawicieli narodu” od reszty obywateli, tych, których określa się mianem „my” od pozostałych członków społeczeństwa, przedstawianych jako „oni”. Tworzy to niebezpieczne podziały, ciągłe konflikty, a także złe nastroje w polskim społeczeństwie.

Zagadnienia te dobrze wprowadzają w tematykę kolejnego – dwunastego rozdziału książki, zawierającego rozważania na temat pozycji Obcego we współczesnym społeczeństwie oraz roli edukacji w zmianie nastawień ksenofobicznych. Tutaj, podobnie jak w poprzednich rozdziałach, ukazana jest dyskusja na temat postrzegania Innego, prowadzona przez wielu znakomitych uczonych na łamach publikowanych tekstów. Na tle analizy ich wypowiedzi autor pozycji pokazuje złożoną sytuację Obcego i Innego we współczesnym społeczeństwie oraz nakreśla kierunki pracy pedagogicznej w sytuacji wzrastającej złożoności świata.

Całą pracę wieńczy rozdział na temat kształcenia i wychowania dla przyszłości, w którym Mirosław J. Szymański charakteryzuje główne kompetencje, jakie powinni opanować uczniowie i studenci, aby z powodzeniem móc funkcjonować w pracy i życiu społecznym w kolejnych dekadach XXI wieku. Przypomina łacińską sentencję *Non scholae, sed vitae discimus* (Uczymy się nie dla szkoły, lecz dla życia), która do dziś jest deklaracją wielu szkół na świecie. W tej części pracy przywołuje znakomite dzieła polskich pedagogów, takich jak np. Bogdan Suchodolski, który w prekursorskim *Wychowaniu dla przyszłości* pisał o znaczeniu wychowania i edukacji w przygotowaniu człowieka do przyszłości wcześniej niż wyeksponowano to w znanych raportach przygotowanych dla UNESCO *Uczyć się, aby być* (Faure, 1975) lub *Edukacja – jest w niej*

ukryty skarb (Delors, 1998), a także raportach Klubu Rzymskiego, takich jak *Granice wzrostu* lub *Uczyć się – bez granic* (Botkin J.W., M. Elmandjra, M. Malița, 1982). Podobnie prekursorski charakter miała praca Zygmunta Mysłakowskiego *Wychowanie człowieka w zmiennej społeczności*. Na tle analizy dotychczasowego dorobku publikacyjnego Mirosław J. Szymański stawia pytania o to, jak powinno wyglądać przygotowanie społeczeństwa do życia i wychowania w przyszłości. Podejmując polemikę z poglądami zawartymi w pracach prognostycznych i futurologicznych zaprasza czytelnika do dyskusji oraz samodzielnego poszukiwania odpowiedzi na stawiane pytania.

Praca *Edukacja w zmieniającym się społeczeństwie* może odegrać w naszym kraju dużą rolę w debacie edukacyjnej. Jak dotąd, debata ta koncentruje się na problemach bieżących, związanych z funkcjonowaniem szkół, kształceniem i doskonaleniem nauczycieli, warunkami i efektami kształcenia dzieci i młodzieży, problemami wychowawczymi i opiekuńczymi w rodzinie, szkole i środowisku, funkcjonowaniem szkół, nauczycieli i uczniów w warunkach pandemii COVID-19, uchodźstwa związanego z atakiem Federacji Rosyjskiej na Ukrainę i innymi aktualnymi zagadnieniami. Także ostatnie reformy szkolne były próbą rozwiązywania bieżących zjawisk, takich jak: agresja w szkole, słabe osiągnięcia uczniów na egzaminach maturalnych, zapobieganie niedostosowaniom społecznym dzieci i młodzieży przez wprowadzenie religii do szkół oraz księży i katechetek jako nauczycieli itp. Nawet reformy strukturalne szkolnictwa uzasadniane były tym, że „nasi wyborcy tego sobie życzą”, nie zaś perspektywicznymi potrzebami gospodarki, kultury i społeczeństwa.

Zmiana społeczna, bardzo dobrze opisana już przez takich socjologów jak Zygmunt Bauman, Piotr Sztompka, Francis Fukuyama, Ulrich Beck, Anthony Giddens, Christopher Lash, Samuel P. Huntington i inni, w zbyt słabym stopniu przenika do polskiej pedagogiki, polityki edukacyjnej, zarządzania oświatą, kształcenia i doskonalenia nauczycieli, a w konsekwencji do dydaktyki szkolnej i praktyki wychowania. Zastanawiającym jest, że w Polsce, gdzie już w latach powojennych ukazała się prekursorska w skali światowej praca Bogdana Suchodolskiego *Wychowanie dla przyszłości*, większość studentów – kończąc kierunki nauczycielskie w uczelniach wyższych – nie tylko nigdy nie czytała tej pracy, ale nawet nie słyszała o jej istnieniu. Nie znają też oni najważniejszych prac polskich i zagranicznych o zmianie społecznej i zmianie edukacyjnej, a przecież będą kształcić i wychowywać dzieci i młodzież do życia i pracy w warunkach gwałtownej zmiany gospodarczej, kulturowej i społecznej.

W tej sytuacji jest oczywistym, że opracowanie przygotowane przez Mirosława J. Szymańskiego jest na naszym rynku wydawniczym bardzo potrzebne. Tym bardziej, że obok wielostronnego przedstawienia istoty zmiany społecznej i gwałtownej zmiany społecznej autor ukazuje konsekwencje edukacyjne zmiany społecznej w różnych zakresach pracy szkoły i nauczyciela: aksjologicznym, wychowawczym, dydaktycznym, a także w wymiarze relacji społecznych, interakcji między nauczycielami

uczniami i rodzicami. Omawia też konieczność zbliżenia świata nauki i edukacji, edukacyjnego wykorzystania nowych mediów i przestrzeni wirtualnej w celu kształcenia i wychowania dzieci, młodzieży i dorosłych.

Z przeprowadzonej analizy treści pracy Mirosława J. Szymańskiego jednoznacznie wynika, że stanowi ona wartościową i bardzo potrzebną publikację. Choć zawiera rozważania naukowe i prezentacje stanowisk wielu uczonych, jest napisana w sposób przystępny i komunikatywny dla szerokiego kręgu odbiorców. Mogą z niej korzystać przedstawiciele różnych nauk społecznych, a zwłaszcza pedagodzy, doktoranci, studenci pedagogiki i kierunków nauczycielskich w uczelniach wyższych, a także podnoszący swe kwalifikacje nauczyciele. Grono potencjalnych czytelników nie ogranicza się jednak tylko do tych grup. Mogą i powinni sięgnąć po nią ludzie zarządzający oświatą, przygotowujący programy szkolne, wizytatorzy-metodycy, dyrektorzy szkół i nauczyciele. Książka stanowi też wartościową lekturę dla osób, które na co dzień niekoniecznie zajmują się edukacją, ale interesuje ich przyszłość młodego pokolenia, a w konsekwencji także – przyszłość społeczeństwa. Z pełnym przekonaniem polecam lekturę tej interesującej i wartościowej pracy. Wyrażam nadzieję, że swoją niezwykle inspirującą książką Mirosław J. Szymański zmobilizuje czytelników do ożywionej debaty na temat kondycji edukacji, jej osiągnięć i problemów oraz stojących przed nią wyzwań w gwałtownie zmieniającym się społeczeństwie.

Współczesny świat oraz życie społeczne pełne są sprzeczności, które będą mieć wpływ na ich przyszły rozwój. Wśród nich należy wymienić:

- przemiany demograficzne,
- zróżnicowanie dochodowe,
- odmienności kulturowe,
- walkę o dominację w świecie,
- walkę o surowce,
- rywalizację o wiedzę.

Podstawowym problemem stają się relacje między globalizującym się światem a państwami narodowymi. Warunkiem przetrwania i dalszego rozwoju jest zagwarantowanie pokoju w skali światowej. Edukacja natomiast dotyczy całego społeczeństwa, co wielokrotnie podkreśla Mirosław J. Szymański. Z jego rozważaniami, prowadzonymi na łamach książki *Edukacja w zmieniającym się społeczeństwie*, znakomicie koresponduje raport *Przyszłość edukacji. Scenariusze 2046* (2021). Zostały w nim omówione cztery scenariusze przyszłości:

- hiperspersonalizowana edukacja,
- stechnologizowany humanizm,
- reaktywna adaptacja,
- inkluzywna innowacyjność.

Za najważniejsze dla kształtu przyszłej edukacji uznano w nim zmiany technologiczne. Dotyczą one zwłaszcza robotyzacji i automatyzacji, „tsunami technologicznego” (konieczność nieustannego dostosowywania się do nowych cyfrowych narzędzi) oraz algorytmizacji życia i pracy. Przyszłościowe stają się także innowacje, w tym np. interfejs mózg-komputer, tzw. BCI (ang. *brain computer interface*), które nadadzą edukacji zupełnie nowy wymiar. Cieszy podejmowanie badań w zakresie określania kierunków rozwoju edukacji. Powinny one uwzględniać różne opcje przyszłości i kreować różne warianty edukacji, które stałyby się punktem wyjścia do dalszych dyskusji i prowokowały do podejmowania działań.

Wraz ze zmianami świata zmieniają się też kompetencje, których potrzebujemy. Zaawansowane kompetencje poznawcze, o które dopominają się badacze edukacji, takie jak myślenie krytyczne, kreatywność, rozwiązywanie złożonych problemów stają się obecnie normą. Wraz z ewolucją możliwości cyfrowych – paradoksalnie – zwiększył się popyt na umiejętności społeczne i emocjonalne na rynku pracy (Deming, 2017). Istotna jest również umiejętność rozumienia i łączenia w całość wielu, często sprzecznych informacji oraz oceny i weryfikacji wiarygodności źródeł. Ma to znaczenie szczególnie w dobie *fake newsów*. Propozycje organizowania systemu edukacji nastawionego na kształtowanie kompetencji przyszłości wskazane są między innymi w projekcie *Szkoła dla innowatora* (Witkowski, Lew-Starowicz, 2021). Zwraca się w nim uwagę na konieczność eksponowania w edukacji kompetencji proinnowacyjnych, takich jak współpraca, zarządzanie sobą, rozwiązywanie problemów, samodzielność myślenia i liderstwo, czyli umiejętności podobne do tych, na które szczególnie nacisk kładzie również Mirosław J. Szymański.

Edukacja znalazła się obecnie w szczególnie trudnej sytuacji, ponieważ tradycyjne wartości oraz kategorie prowadzonych analiz badawczych straciły swój pierwotny sens, wyczerpując swoje – jak się wydawało – nieograniczone możliwości. Stąd potrzeba prowadzenia intensywnych poszukiwań kreujących nowe rozwiązania i możliwości. Zbiorowa rekonstrukcja ładu społecznego w Polsce oraz dążenie do nowoczesności, wolności, otwarcia na świat i inne kultury, a przy tym zachowanie własnego dziedzictwa i tożsamości wymagają rozwoju kompetencji potrzebnych do rozstrzygania trudnych dylematów, koordynacji sprzecznych interesów, społecznego porozumiewania się oraz rozumienia dokonujących się zmian społecznych, środowiskowych, ekonomicznych, regulacyjno-prawnych i technologicznych. Działania takie są możliwe w społeczeństwie ludzi uczących się, wykształconych, solidarnych oraz otwartych na zmienność świata. Niezbędnym jest więc nadanie priorytetowego charakteru polityce edukacyjnej państwa, przyjęcie wieloletniej i systematycznie aktualizowanej strategii rozwoju edukacji oraz uwzględnianie w prowadzonych działaniach wyników najnowszych badań i praktyk sprawdzonych w najlepszych systemach edukacyjnych.

Bibliografia:

- Banach, C. (2006). Wyzwania i zadania edukacji w świetle problemów współczesności i przyszłości. W: I. Wojnar (red.), *Edukacja i kultura. Idea i realia interakcji* (ss. 92–106). Warszawa: Polska Akademia Nauk, Kancelaria PAN, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”.
- Botkin, J., Elmandjra, M., Malița, M. (1982). *Uczyć się bez granic: jak zewrzeć lukę ludzką. Raport Klubu Rzymskiego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Delors, J. (red.) (1998). *Edukacja: jest w niej ukryty skarb, Raport UNESCO*. Warszawa: Stowarzyszenie Oświatowców Polskich.
- Deming, D. (2017). The growing importance of social skills in the labor market [Rosnące znaczenie umiejętności społecznych na rynku pracy]. *Quarterly Journal of Economics*, 132/4, 1593–1640. DOI: 10.1093/qje/qjx022.
- Faure, E. (red.) (1975). *Uczyć się, aby być, Raport dla UNESCO*. Warszawa: Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Faure, E. (red.) (1982). *Uczyć się, aby być. Raport UNESCO*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Giddens, A. (2002). *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- holistycznej*. Pułtusk: Wydawnictwo Akademii Humanistycznej im. A. Gieysztora.
- Jacyno, M. (2007). *Kultura indywidualizmu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Mayor, F. (2001). *Przyszłość świata. Raport UNESCO*. Warszawa: Fundacja Studiów i Badań Edukacyjnych.
- Pierzchalski, F. (2009). *Podmiotowość polityczna w perspektywie indywidualistycznej i Przyszłość edukacji. Scenariusze 2046* (2021). Gdańsk – Poznań: Infuture.institute, Collegium da Vinci.
- Rutkowski, P. (2020). Hermeneutyka filozoficzna wobec wybranych problemów metateoretycznych. W: F. Pierzchalski, M. Tobiasz, J. Ziółkowski (red.), *Podmiot – kultura – socjotechnika. Wokół holistycznej interpretacji polityki. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi zw. dr. hab. Mirosławowi Karwatowi* (ss. 545–570). Warszawa: Wydawnictwo ELIPSA.
- Szymański, M.J. (2021). *Edukacja w zmieniającym się społeczeństwie*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Witkowski, J., Lew-Starowicz, R. (2021). *Jak zorganizować system edukacji, by kształcić w nim kompetencje przyszłości?* Warszawa: Centrum Edukacji Obywatelskiej.